

V. ÖNKÉP ÉS HIVATÁS. A NÉP KÖZÖTT ÉLŐ LELKIPÁSZTOR

A lelkipásztorkodó alsópapság képzése a 18. század végétől Magyarország minden egyházmegyében szervezett keretek között, szakértő tanárok és lelki vezetők irányításával történt. A szemináriumok zárt, fegyelmezett világában a felsőfokú latinos műveltség és a liturgia elsajátítása mellett a növendékek egyfajta sajátos identitást is magukévá tettek.

Ez a szemináriumi identitás szigorúan biblikus alapokon nyugszik.³¹³ Lényege, hogy az Egyház fő célkitűzése, vagyis a rábízott lelkek örök üdvösségre vezérlése kiválasztott vezetőkre van bízva. A papi hivatásra maga Jézus Krisztus „hívja meg” az egyéneket (Jn 15,16; Zsid 5,4), akik belső készítésüknek engedve vállalják a hívekért végzett szolgálat terheit és örömeit. A pap maga is a hívek közül kerül ki (Zsid 5,1), ugyanakkor a hármasság hatalomban³¹⁴ való részesedés okán kiválasztott, így magasan a hívők „fölé” emelkedik. Ahogy Varga János lejegyezte: „Igazából Isten és emberek közt van a [pap] helye! Nemcsak hivatásánál, hanem méltóságánál fogva is 'közvetítő' Isten és ember között.”³¹⁵ A kormányzói, tanítói és szentségi hatalom mellett egyedül a papok részesednek Jézus bűnbocsátó erejében (Jn 20,22-23), mely a holtak feltámasztásánál is nagyobb tett³¹⁶, így az angyaloknál előkelőbbek³¹⁷. Ezért is nevezik őket „alter Christusnak”, vagyis Krisztus másának.

A papi rend méltóságteljes hivatal, így a hívekénél jóval rendezettebb életet kíván. Ezért tilalmas a szerencsejáték, vadászat, túlzott italfogyasztás, táncvigalmakon való részvétel és világi hivatalok viselése, vagyis olyan cselekedetek, melyeket az Egyház „a bűn kizárásával a világiaknak megenged, de a papoknak nem”³¹⁸. Ugyanakkor alapvető követelmény a szeplőtelenység (coelibátus), józan mértékletesség, adakozókészség, szerény ruházkodás és a tudományos életben való jártasság. A papságot sajátos ruházata is megkülönbözteti a hívektől, melyet már Kálmán I. törvénykönyve gondosan körülírt.³¹⁹

Hegyi Antal 1893-ban a Tiszavidék hasábjain egy, a papi hivatás mellett érvelő, a szentség felvételére buzdító írást tett közzé. A papi életpályát olyan „díszes, előkelő” állásként jellemezte, melynek legfőbb előnye, hogy „biztos és

313 A „papkép” mindenre kiterjedő, elemző bemutatását nem tekintem céloznak, így csupán a leglényegesebb vonásokat kiemelve, általánosságban körvonalazom a jelenséget. Megállapításaim a II. Vatikáni Zsinat előtti szemléletmódot igyekeznek visszaadni.

314 A kormányzói, tanítói és szentségi hatalom a jézusi hármasságban való részesedést jelenti. Sárközy 1915. 14.

315 Varga János 1941. 158.

316 „A pap sokkal nagyobbat tesz, mint aki halottakat támaszt, mert ő a föloldozás által a holt lelket örökké tartó élettel ajándékozza meg.” Gyenis 1927. 26.

317 A hagyomány Assisi Szent Ferenchez köti azt a mondást, miszerint ha egyszerre találkozna egy pappal és egy angyallal, a papot köszöntené elsőként. Gyenis 1927. 15.

318 Sárközy 1915. 4.

319 Sárközy 1915. 36.

független pálya is, a hol a törekvő tehetség előrehaladásában nincs kegyelemre és pártfogókra utalva, hanem lelkének erejével és szellemének szabadságával kivívhatja magának a legelőkelőbb méltóságokat³²⁰. Szintén a protekció nélküli előrehaladás vonzerejét emelte ki a Csongrádi Közlönyben három esztendővel később megjelent tárcájában.³²¹ A csongrádi plébános szavainak érvényét saját életpéldája bizonyította, hisz maga is szegény parasztszülők gyermeke volt. Hegyi Antal arra is figyelmeztette olvasóit, hogy a szentségben való részesedés eltörölhetetlen, így aki megválik a pályától „csak utálat és megvetés tárgya lehet az emberek szemeiben”.³²²

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, miként hatott az imént körvonalazott papkép a plébános és hívei kapcsolatára, hogyan értékelte, jelölte ki saját szerepét a plébános a plébániaközösségben? Mi különböztette meg a 19. századi csongrádi hívek számára a „jó papot” a „rossz paptól”? Változtak-e a fő elvárások a 19. század folyamán? Hogyan fejezték ki a hívek rosszallásukat a normaszegő pap irányába?

1. Tisztelet, bizalom és az egyházas szokások

A pap karakteres és tisztán körvonalazható szereptudatát tovább erősítette az a sajátos viszonyulásmód, melyet lelkipásztori munkája során a hívek részéről tapasztalt nap mint nap.

A helyi alsópapság minden időben megkülönböztetett tiszteletben részesült: kalaplevéve köszöntötték őket az utcán, kezét csókoltak nekik. A Csongráddal szomszédos csépai lakosok 1799-ben ezt „illő kötelességbeli tiszteletnek”³²³ nevezték. Ahogy 1889-ben Zöld Antal néptanító egyik levelében fogalmazta: „ez az ember [t.i. a plébános] Csongrádon a legfőbb tiszteletre méltó egyéniség”.³²⁴ A plébános megnevezése a csongrádi nép ajkán a *plébános úr* volt, ám mivel nem egyedüli papként élt a plébánián, a káplánoktól való megkülönböztetés végett ő volt a *főpap*³²⁵, *fő úr*³²⁶, *főatyá*³²⁷ vagy *öreg pap*³²⁸.

Isten szavának hírnökét³²⁹ feltétlen bizalom övezte. A kihallgatási jegyzőkönyvek tanulsága szerint az írástudatlan parasztemberek fenntartások nélkül

320 Tiszavidék, 1893. szeptember 24. IV. évf. 39. szám, 2. old.

321 „A papi pályát ajánljuk is mindazon tanulók figyelmébe, kik hivatást éreznek magukban az egyházi élet iránt. Mert míg más magasabb életpályán protekció nélkül alig lehet boldogulni: addig a papi pálya protekció nélkül is nyitva van a legszegényebb ember gyermeke részére.” Csongrádi Közlöny, 1896. augusztus 30. III. évf. 35. szám, 3. old.

322 Tiszavidék, 1893. szeptember 24. IV. évf. 39. szám, 2. old.

323 VPL APar. Cs. 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

324 VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. február 21. Zöld Antal levele a váci püspökhöz.

325 „Vidékünkön a káplános plébánosokat is főpapoknak nevezik”. VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

326 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22-26. Máté János vallomása.

327 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22-26. Lantosné Roza Ilona vallomása.

328 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22-26. Ornyikné Nyilas Viktória vallomása.

329 Bálint 2009/a. 165.

hallgattak szavára, adományaikról, misealapítványaikról nem kértek írásos igazolást. „Ilyenkor [t.i. mikor adománygyűjtésre szólított fel a plébános] bizony nagyon adakoztunk, mert minden szava bizony szent volt, és azt gondoltuk, hogy ő saját jövedelmét is az utolsóig az Isten dicsőségére áldozza, tehát mi is szívesen tettük.”³³⁰ „Hegyi Antal plébános úr akart nekem adni róla írást [nyugtát], de nem fogadtam el, mert bíztam benne, mint főatyámban.”³³¹

A plébános befolyásával a világi előjárók is tisztában voltak. Nem csoda, hogy a település előjárósága oly nagy jelentőséget tulajdonított a templomi prédikáció tartalmának. Példaként hozom fel Hegyi Antal sokat támadott kijelentését azzal kapcsolatban, hogy nem becsületes ember és asszony az, aki a csongrádi Szentháromság téren felállított mechanikai műszínházba beengedi a gyermekét.³³² Hegyi plébános kijelentése kiváltotta a település előjáróságának rosszallását, melyet belső fórumokon, testületi üléseken is megvitattak.

Tehtély és bizalom együttese befolyással, hatalommal jár, az elismert hatalom pedig a plébánia eredményes kormányzásának szükségszerű eszköze. Ám ez sem elegendő ahhoz, hogy a lelkipásztor egykönnyen felülírjon vagy megváltoztasson évszázados szokásokat, hiedelmeket. Bálint Sándor hívta fel a figyelmet arra, hogy az egyházi tudományossággal áthatott lelkipásztori tilalmak fájdalmas disszonanciát kelthetnek a nép körében.³³³ Úgy vélte, hogy a lelkipásztorkodó alsópapság többségében idegenkedve viszonyul a népi vallásosság jelenségeihez, tilalmazza, esetleg csendesesen megtűri azokat.

Hogy a felvilágosult papság–felvilágosulatlan nép ellentétpárjának felállítására mégsem problémamentes, arra az életből vett példák figyelmeztetnek. Mikor Mátyus János csongrádi plébános fülébe jutott, hogy egy gyászoló család az elhunytak nem óhajt requiemes szentmisét szolgáltatni, figyelmeztette őket: csúfosan meg fogják bánni döntésüket, „mikor a Haza járó Lélek a zsákot az ajtóhoz támogattya, a Konyhába a Fazekakat le-támogattya, a vagy le rakja”.³³⁴ Az említett fenyegetés lehet pusztán a néplélek működését jól ismerő plébános retorikai frázisa, a meggyőzés alternatív eszköztárának része. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a hazajáró lélek hite – annak általános elfogadottsága miatt – a nép között élő lelkipásztor világképét sem hagyta érintetlenül. Ám ha a plébános a katolikus egyház tanaiba beilleszthetetlen hiedelmekre hivatkozik, akarva-akaratlanul is megerősíti, legitimálja azokat.

Csongrádi forrásaink olyan jellegzetes helyi szokások, ünnepi elemek meglétéről tanúskodnak, melyeket a papság változtatások nélkül elfogadott. Ezek a kisebb-nagyobb területi eltérések a liturgikus gyakorlat egységesítésének hiánya miatt alakulhattak ki, és a lokális adottságokhoz idomultak. Ilyen ájtatos szokás

330 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22-26. Tari Luca vallomása.

331 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22-26. Lantosné Roza Ilona vallomása.

332 NPI 1889. Gétzi János nyomtatásban megjelent nyílt levele. Schwartz Sándor nyomdájából.

333 Bálint 2009/a. 146. Tower Vilmos illemkódexében a tapintatos rá/átnevelés előnyeire figyelmeztette paptársait. Tower 1940. 89.

334 VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspöki székhöz.

volt Csongrádon a két templom közötti szent menet³³⁵, vagy a Szent Márk-napi Mindenszentek-litánia sajátos éneklése³³⁶. Helyi előzmény nélküli, új szokásokat csak az alsópapság kezdeményezésére, az egyházmegye jóváhagyását elnyerve, valamilyen határozott lelkiségi céllal vezethettek be. A honosítás a lelkipásztor személyes felügyelete mellett, előre meghatározott keretek között valósulhatott meg. 1897-ben Hegyi Antal a szocialista nézetek és nazarénus tanok rohamos terjedése ellenében vezette be a 40 órás szentségimádást.³³⁷ Miután az eseményt kihirdette a vasárnapi nagymisén, a tervezett szentségimádás rendjét írott formában is kifüggesztette a templom ajtajaira. A csongrádi plébános káplánjaival együtt vett részt az imaalkalmon; óránként miséztek és térdepelve végezték a szentségimádást.³³⁸ A 40 órás imádság alatt az ájtatos társulatok tagjai a papok mellett asszisztáltak. Szintén Hegyi Antal vezette be a Hétfájdalmú Szűz ünnepén (szeptember 15.) végzett körmenetet a temetői kálváriához. Droppa Károly adminisztrátor 1898-ban megjegyezte, hogy a szokás már el nem hagyható, mert a nép „most már nagyon megkívánja”.³³⁹

A helyi alsópapságot tehát „alanyi jogon” megilleti a hívek általános tisztelete és bizalma. Tekintélyének okán megnyilatkozásai, tettei értékelés alá esnek, kezdeményezéseinek széles körű visszhangja támad. Legmaradandóbb hatást mégis a példamutatás erejével tud elérni; Hegyi Antal például kitűnő szervező egyéniség hírében állt, aki tisztában volt a személyes jelenlét erejével, mely az új szokások vagy új ájtatos társulatok megalakításához, sikeres működéséhez jóformán elengedhetetlen. Az általa bevezetett szokások mind meggyökeresedtek, a nép Hegyi plébános távozása után is fenntartotta őket.

335 „Csongrádon az ugynevezett Belvárosból a Külvárosba a népegyházhoz ezen nagy napon [húsvétkor], valamint pünkösd napján is szent menet tartatik, melyet lelkésszel vagy anélkül a segédlelkész tart, s úgy irányozván elindulását, hogy e szent menet épen a nagy szent mise kezdete előtt pár perccel érjen a népegyház elé, hol a kereszt előtt egy 'Miatyánkot' s 'Üdvözlégy' imádkozása után a szent menet a néphez csatlakozik. És épen e rendben megy vissza szent mise után. Jövet énekeltek a Mindenszentek letenyéje, menet pedig a húsvéti 'Föltámadt Krisztus e napon' ének. És midőn a szent menet vissza ér a belvárosi templomhoz, ott szintén imádkozik a néppel a segédlelkész egy 'Miatyánk' s 'Üdvözlégy'-et s vége a szertartásnak is”. Sohlya 1857. (kézirat) 232.

336 „Nem lehet még e letenyé [Mindenszentek litánia] éneklésénél egy szép szokást érintetlenül hagynom, mely ugyan csak Csongrádon dívik, s mit más helyt nem tapasztaltam. Mely is az, hogy minden szakasz szentek eléneklése után az éneklész előéneklése után a nép által teljes, megható, s mérföldre elhalló hangon énekeltek, t.i. 'esedeztetek, a mi Urunk Jézusnál, Mi kegyes Megváltónknál. Ne tekintse a mi bűneinket, hallgassa meg buzgó kérésünket, nagy irgalmasságából.' Vagy: 'Hogy adjon szép esőket'”. Sohlya 1857. (kézirat) 237-238.

337 VPL APar. Cs. 1897. április 2. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

338 VPL APar. Cs. 1897. február 17. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

339 NPI 1898. április 8. Droppa Károly levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

2. A plébános és hívek „organikus egysége”. A védelmező atya alakja

Levéltári forrásaink, illetve Hegyi Antal sajtócikkeinek szóhasználata egyértelműen arra utal, hogy a plébános „sajátjaként” tekintett a hívek közösségére, kiknek sorsában maradéktalanul osztozik.³⁴⁰ A *híveim*³⁴¹, *gondjaimra bízottak*³⁴², *népem*³⁴³ megnevezéseken kívül aligha találunk egyéb jelzőt. Ez az *organikus szemlélet* a papi hivatás sajátos természetéből fakad.

Lényege, hogy a plébános a hívek testi és lelki jólétéért folyó küzdelemben compassiót vállal a közösséggel: sérelmük az ő személyes sérelmével egyenlő. Ez a viszonyulásmód aligha választható: a nép részéről alapvető elvárásként jelenik meg.³⁴⁴ Mikor 1867-ben Alvinczy Ferenc a túl magas stóladíjakat követelő kántor ellenében emelte fel szavát, eképpen körvonalazta hivatása lényegét: „Aztán, midőn az inség, most rövid idő alatt már két ízben zsarolta, sanyargatta az alföldi népet: kik iparkodtak ezt leginkább enyhíteni, kik szereztek több anyagi, pénzbeli segítyt, mint a plébánosok?! [...] Ha az inség sanyargatja a népet: akkor védheti a plébános az ő híveit, de ha egy kántor zsarolja azokat, akkor ‘csitt!’, ‘hallgass!’ a neve, nemde? Legyen bizonyos Sohlya [kántor] úr, hogy a csongrádi plébános soha, semmi ügyben nem fogja elhagyni híveit, ha hozzá igazságos panasszal járulnak.”³⁴⁵

Az előbbi megállapítás fordítva is érvényes. A hívek közösségére, mint a plébánossal sorsközösséget vállaló homogén „védelmi tömbre” való hivatkozás Hegyi Antal retorikájának állandó eleme volt. Mikor a csongrádi plébános viszonya a váci püspöki székkal Bajcsy Gábor káplán elhelyezése miatt elmergesedett, az esetet a plébániaközösség egésze elleni offenzívaként értékelte. Válaszában „a népen esett sérelem”³⁴⁶ megtorlását helyezte kilátásba, mely nem csak joga, de plébánosi kötelessége egyben: „ügyemet és népemet fogom védelmezni bárki ellen utolsó lehelletemig, s elviszem föllebbezésemet az apostoli Szentszékig ha éppem térden állva kell is csusznom Rómáig”.³⁴⁷

340 Hegyi plébános az 1888-as árvíz után a váci püspöktől kért segítséget: „Méltóztassék egyuttal tisztelettel vett parancsának teljesítését megfelelő eszközök által lehetővé is tenni, mert az Úr Istennel nem szállhatok ítéletre, hogy miért sujtott le atyai keze *népemmel együtt* a föld poráig.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. május 14. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

341 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

342 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. május 10. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

343 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. május 14. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

344 „Lelkiatyát óhajtunk, kegyelmes [püspök] úr: Lelkiatyát, ki nem csak czímből, hanem érzésből is legyen lelkiatyánk, ki velünk érezzen.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. Gétzi János nyílt levele. Schwartz nyomdájából.

345 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

346 „A hol híveim lelki jóléte és üdvéről van szó, lehetetlen hallgatnom, mert mint lelki pásztor-nak alkalmazkodnom kell azon megdönthetetlen egyházi elvhez: ‘salus animarum suprema lex esto’”. [A lelkek java a legfőbb törvény] VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. február 14. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

347 VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. szeptember 30. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

A szokatlanul merész hangnem miatt Hegyi Antal később írásos elnézést kért. A Szentszéki elnök a felmentő iratban előadta, hogy a csongrádi plébánost „eljárásában nem a felsőbbség iránti tisztelet s köteles engedelmesség felmondása, hanem inkább a hívei lelki üdvéről túlfeszített gyöngédséggel gondoskodó lelkipásztor rosszul felfogott kötelességérzete, tehát tévhit, balvélemény vezérelte”.³⁴⁸ 1898-ban, mikor Hegyi Antal felfüggesztésének híre az országos sajtóba is bekerült, továbbra is tartózkodott attól, hogy az esetet szigorúan önmagára vonatkoztatott magánügyként kezelje.³⁴⁹

A plébános ellen irányuló morális „támadások” idején hangsúlyozott egységnek mint retorikai fordulatra egyfajta védelmező, erkölcsi felmentő ereje van. A népi gondolkodásmód ezt az egységet ösztönösen felvállalja, hisz meggyőződése szerint a plébános egy személyben képviseli az egész plébániaközösséget. A vállalás elutasítása csak a pap személyisége és a papságtól elvárt, sztereotip magatartásminta nyilvánvaló összeférhetetlensége miatt történhetett meg. Hegyi Antal plébánost híveinek egy része támogatta, más része elutasította; a „csongrádi nép” egységes tömbként való kezelése mindenestre komoly elvi akadályokba ütközik. Míg Alvinczy plébános a kántor temetési stólájának korlátozásával egyértelműen hívei életének megkönnyítéséért cselekedett, addig Hegyi Antal esetében az egyéni és közösségi érdekek szétválasztásának problémájával szembesülünk.

A továbbiakban azokat a fenyegető egzisztenciális krízishelyzeteket vesszük számba, amikor a plébános szakrális hatalmát vagy tekintélyét felhasználva igyekezett megóvni híveit az olyan tényleges (nem pusztán retorikai) veszélyektől mint a járványok, erőszak vagy természeti katasztrófák.

Bálint Sándor megállapítása szerint a nép vallásos világképét a képzelet, érzelmek, és egyéb irracionális hajlamok alakítják.³⁵⁰ Ez a világkép Isten felszentelt képviselőinek, a papoknak olyan szakrális erőt tulajdonít, mely képes arra, hogy elhárítsa a közösséget fenyegető tényleges veszélyeket. A papok rendkívüli képességeibe vetett hit az ótestamentumi Áron főpap történetére vezethető vissza, aki imádságával mentette meg népét a pusztító veszedelemtől.³⁵¹ Alapja, hogy a katasztrófák sosem a véletlen szülöttei: rajtuk keresztül maga a Mindenható fejezi ki nemtetszését; bűnbánatot követel, és a közösség lelki

348 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. június 30. A szentszéki elnök jelentése Hegyi Antal ügyében. Jegyzőkönyvi kivonat.

349 „A Ftdő Szentszék ítélkezése által oly súlyos méltatlanság esett meg rajtam, s vérig felháborította jobb sorsra érdemes szegény híveimet, melyhez fogható alig történt Magyarországon [...] nem a népszerűsítés feladatát, hanem a kesergő híveimnek a megnyugtató, kötelességemben állott a hozott fegyelmi ítéletek szabálytalanságát az előadott okokkal kimutatni” VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. január 23. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

350 Bálint 2009/b. 143.

351 Móz. IV. 16,42-48.

megtisztulásának szükségességére figyelmeztet. Ki más lenne képes kieszközölni az engesztelő bocsánatot, mint a közösség lelki vezetője?³⁵²

Az első csongrádi plébános, kinek hősies jelleméről különös kegyelettel emlékeznek meg forrásaink, Vintze Gergely volt. Az ő csongrádi működése idején (1738) tört ki a pusztító *gugahalál*. A pestis egy esztendő leforgása alatt 726 áldozatot követelt, a betegeket maga a plébános gondozta.³⁵³ Egy alkalommal, mikor az életükért és szeretteikért reszkető csongrádi hívek a templomba gyűltek szentmisére, Vintze plébános prédikációjában felszólította elkeseredett híveit, hogy ajánlják magukat Szent Rókus pártfogásába, és tegyenek fogadalmat egy kápolna építésére. Az összegyűlt nép eleget tett lelkipásztora kérésének, majd az Oltáriszentséget tartó Vintze plébános vezetésével körmenetet tartottak a Belsőváros körül. A pestis hamarosan megszűnt, és a csongrádiak nem feledkeztek meg fogadalmukról: a mai Nagyboldogasszony Általános Iskola helyén kápolnát emeltek a szent tiszteletére, napját pedig kiemelt fogadalmi ünneppé tették meg.³⁵⁴

Papok gyógyító tevékenységére Csongrádon a 19. század második felében, a homeopátia elterjedésével találunk adatokat. Alvinczy Ferencről jegyezték fel, hogy „mint homeopata számtalan egyénnek mentette meg életét kor és valláskülönbség nélkül”.³⁵⁵ A plébános egyik levelében röviden megemlékezett a kántor fiának, Sóhlya Gyulának meggyógyításáról és az alkalmazott vizsgálati módszeréről: „A plébános kikérdezte a fiút és anyját a betegség okáról [...] miután a plébános a fiu gyomrát és üterét megtapogatta, nyelvét, szemét megnézte: észrevette, hogy itt gyomorterhelésből származott gyomorláz (febris gastrica) van. Ez ellen adott neki orvosságot, s hogy nem csalódott, mutatja az, hogy kevés nap mulva a sekrestye előtt egészségesen látta a fiút.”³⁵⁶ Az 1893-as kolerajárvány idején Varga Mihály káplán gyógyította a betegeket annak ellenére, hogy ekkorra már kielégítő orvosi ügyelet működött a településen. Varga sikeres gyógyításairól a Tiszavidék is beszámolt.³⁵⁷ Egyik éjszaka ismét két beteghez hívták utolsó gyónatásra, kiknek Varga gyógyszer is vitt a plébániáról. Reggelre mindkét kezeltje meghalt, és mivel a kolerás betegeket elmulasztotta előző nap bejelenteni a hatóságoknak, a csongrádi főszolgabíró 50 Ft pénzbírságra ítélte az atyát.³⁵⁸

Banó Mihály plébános nem égi-természeti, sokkal inkább földi hatalmasságok ellenében kényszerült kiállni híveiért. A történetnek több változata maradt fenn. 1849-ben a Kiskunfélegyházán állomásozó Thun gróf felderítő csapatokat

352 Ez a gondolatkör a 20. századba is átmenekítődött: Gyenis András 1927-ben paptársairól, mint „új Áronokról” beszél: „Amint régen, úgy ma is elhárítják az igazságos büntetést és Isten nem hajtja végre a csapat, amellyel fenyegetőzött a szolgálja által bemutatott áldozat iránti tiszteletből és szeretetből.” Gyenis 1927. 20.

353 Csongrádi Közlöny, 1894. október 7. I. évf. 30. szám, 3. old.

354 Tari 1977.11.

355 Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évfolyam, 1. szám, 1. old.

356 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

357 „A héten történt, hogy Oláh Balázs a putriban rosszul lett, gyógyszer a plébániáról vitetett, melynek használata mellett miután őt Varga Mihály gyógykezelő káplán úr személyesen is fölkereste, csak hamar jobban lett.” Tiszavidék, 1893. szeptember 3. IV. évf. 36. szám, 3. old.

358 Tiszavidék, 1894. január 21. V. évf. 3. szám, 3. old.

küldött Csongrádra. A megérkező osztrák katonák zaklatni kezdték a nemzeti színű szalagot, gombos mentét viselő lakosokat. Egyes forrásaink szerint emiatt, mások szerint Kossuth ellenállásra buzdító levele okán ragadtak fegyvert a csongrádiak, és néhány katonát örökre ott is marasztaltak. A felbőszült Thun tábornok parancsba adta, hogy a települést a földdel kell egyenlővé tenni. A kétségbeesett csongrádiak egy része a templomba menekült, ahonnan Banó plébános Draskovits István polgárral „templomi szentség lobogó alatt”³⁵⁹ – más források szerint az Oltáriszentséggel kezében – az osztrák parancsnok elé sietett, és kérlelni kezdte, hogy változtassa meg ítéletét. A parancsnok a büntetést végül néhány órányi szabad rablásra és gyújtogatásra változtatta.

Csongrádon a 18–19. század folyamán nem volt hiány válogatott természeti csapásokban. A csongrádi plébános 1866-ban a következő bejegyzést hagyta örökül a *Historia Domus*-ban: „Szerencsétlen év! Háború – kolera – árvíz – marhavész! Fagy – aszály – inség!” A legkomolyabb károkat az árvizek okozták. A Tisza szabályozását követően egymást érték a kisebb-nagyobb árvizek, mígnem 1876-ban a folyó elöntötte a települést.³⁶⁰ A Csongrádi Újság cikkírója bibliai hasonlattal élve emlékezett vissza ezekre az időkre: „Míntha Szodoma és Gomora sorsára jutottunk volna, legnagyobb ellenségünk, a szép szőke, de veszedelmes Tiszával folytattunk élethalál harcot.”³⁶¹ 1888-ban ismét komoly veszély elé nézett a település. Hegyi Antal plébános jelentésében azt írja, hogy már csak a Jóisten örökdő kegyelmében és Jézus Szentséges Szívében bízunk.³⁶² Csongrád végül megmenekült a víz betörésétől. Ennek emlékére Hegyi plébános Jézus Szívének ünnepét a csongrádiak fogadalmi ünnepévé emelte.³⁶³

Hogy a nép milyen kiemelt jelentőséget tulajdonított plébánosa krízishelyzetekben tanúsított cselekedeteinek, tisztán mutatja az az eset, amikor Hegyi plébános a víz betörésétől való félelemben a belsővárosi templomból kimenekítette az Oltáriszentséget. A hívek kétségbeeséssel vették tudomásul a hírt: „hangos zokogásban tört ki az utcák népe, hogy már csakugyan elvesz a város, mert a Belsővárosból már az Oltáriszentséget is elviszik”.³⁶⁴ A hívek a racionális indíttatású, preventív tettekből fátumot véltek kiolvasni. Úgy tartották, hogy lelki vezetőjük az égi hatalmak szándékát ismerve csalhatatlanul látja a település sorsát.

Forrásaink tükrében Hegyi Antal elődeinél racionálisabb gondolkodású, tettekész papként tűnik fel. Nem csoda, hisz a 19. század második felében már lehetősége volt arra, hogy központilag támogatott, szervezett segítséget nyújthasson, mentőstratégiát dolgozzon ki. Szakrális funkciója újfajta, mondhatni „polgáris” vonásokkal egészül ki. Miközben az árvízi védbizottság elnökeként a gátak megerősítésének elvén dolgozott, engesztelő imaórákat tartott és Jézus Szívének

359 Csongrádi Lap, 1899. augusztus 6. IX. évf. 32. szám, 1-2. old.

360 Tari 1977. 30.

361 Csongrádi Újság, 1905. április 23. III. évf. 17. szám, 4. old.

362 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. március 31. Hegyi Antal levele a váci püspökhöz.

363 Csongrádi Közlöny, 1895. június 16. II. évf. 24. szám, 3. old.

364 VPL APar. Cs. 1888. Hegyi Antal dátum nélküli bejegyzései a csongrádi *Historia Domus* kitépelt lapjain. 109.

kegyelmébe ajánlotta a fenyegetett közösséget. Mindez a plébános hagyományos társadalmi szerepének kibővülését, egyben bizonyos mértékű átalakulását jelzi.

3. A papság lokális integrációja és a mindennapi élet irányítása

A plébános és híveinek kapcsolatát a műrokonsági kapcsolatok, tiszteletbeli felkérések mélyíthették el. A kiemelkedően egyházpártoló családok, módosabb nagygazdák nem ritkán egy helyi papot kértek fel keresztszülőnek vagy esküvői násznagynak. Az 1816-ban született Pigler László kereszttapja Bogyay Ferenc segédlelkész volt³⁶⁵, Piroska János csongrádi festőművész édesapjának keresztlevelén pedig Straub Ferenc káplán neve szerepel kereszttapaként³⁶⁶. Sohlya Máriát, Gyula főjegyző leányát – aki a főkantor unokája is egyben – Hegyi Antal plébános tartotta keresztvíz alá.³⁶⁷ Az 1860-as években Alvinczy Ferenc plébános megbetegedése miatt Straub Viktor káplánt kérte fel a Borbás család násznagynak.³⁶⁸ Szvoboda Ferenc iskolaszéki elnök³⁶⁹ leányának esküvőjén Hegyi plébános volt a násznagy, míg a szertartást Csapó János segédlelkész celebrálta.³⁷⁰ A felvázolt esetek a papok lokális integrációjának bizonyítékai. Egy ilyen felkérés – a papi hivatás önmagában vett presztízsértéke mellett – a pap személyiségének szóló, gesztusértékű visszajelzésnek is tekinthető.

A lelkipásztor elsősorban nem a szokásrendszer passzív kiszolgálója és fenntartója, hanem annak aktív meghatározója volt. Egészen a polgári házasságkötés bevezetéséig az egyház volt az egyetlen szervezet, mely saját törvényei szerint határozta meg például a házasulandó felekkel szembeni elvárásokat. Kiss Réka szavait idézve: a papok „nem csak a nyilvános, közösségi vallási élet helyi vezetői, hanem egyben a vallási és társadalmi normarendszer lokális szintű közvetítői is voltak”.³⁷¹

Mivel az egyház alaptörvényei az emberi élet fordulóit illetően erősen szabályozottak, az egyedi esetek elbírálásában az alsópapság korlátozott döntési joggal rendelkezett. Kérdéses házassági, erkölcsi ügyekben az illetékes püspöki székhöz fordultak tanácsért. Hegyi Antal plébános a 19. század végén, pontosan a polgári házasságkötés előviharaiban szigorította meg a jegyesek beiratkozásának rendjét.

365 NPI Születési anyakönyvek, 1816. szeptember 16.

366 A keresztlevel a CsKK Tari László Múzeum „Piroska János” c. időszaki kiállításán volt megtekinthető 2012. őszén. Adatai: Piroska János született: 1866. november 8. Keresztelték: 1866. november 9. Kereszttatya: Straub Ferenc káplán.

367 NPI 1894. március 12. Sohlya Gyula főjegyző levele a váci püspökhöz.

368 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

369 A csongrádi egyházi iskolákat 1869-ben községi iskolákká szervezték át, melyek irányításával az iskolaszék lett megbízva. Az iskolaszékben a plébános, a kantor és az egyházi is tisztségviselő volt. Dudás 1985. 182.

370 Csongrádi Közlöny, 1896. május 17. III. évf. 20. szám, 4. old.

371 Kiss 2011. 146.

Ifj. Lászlóffy László földbirtokost azért nem jegyezte be a házasulandók közé, mert menyasszonya luteránus volt.³⁷²

Hogy megakadályozza a jegyesek házasság előtti szétválását – melyet Csongrád esetében igen gyakran ítélt – Hegyi plébános csak a násznagy jelenlétében jegyezte be őket a hirdetőkönyvbe³⁷³, szétválás esetén kárpótlási bírságra ítélte a visszalépő felet. Egy ilyen ügy, mely végül a plébános polgári peres elmarasztalásához vezetett teljes terjedelmében ránk maradt. Bertus Rókus napszámos a váci püspökhöz címzett levelében panaszkolt, hogy miután jegyet váltott Samu Julianna leánnyal, „köztünk felmerült okok miatt” a legény visszaküldte a jegykendőket. Mikor azonban pár hónappal később Pusztai Franciskával óhajtott volna beiratkozni, a plébános 30 forintos kártérítés kifizetésére szólította fel a legényt, melyet elhagyott menyasszonyának kellett kifizetnie. A vagyontalan legény igen sokallotta a kiszabott összeget, ezért a váci püspökhöz fordult igazságtételért.³⁷⁴ Mikor a püspök kérdőre vonta a csongrádi plébánost, Hegyi válaszában életszerűen ecsetelte a szegény hajadont a gazdagabbért elhagyó ifjú történetét, aki volt menyasszonyáról valótlán betegséget állítva csapódott leánytól leányig. A plébános az elhagyott jegyes fájdalomának kárpótlásaként hajtotta be az összeget a legényen: „A szegény árvákat a mai igazságszolgáltatásban nem igen védelmezi más, mint a jó Isten! S így mint Isten szolgája kötelességemnek tekintetem ezen védtelen árva leányt [...] becsületének gonosz megtámadója ellen a törvényes eszközökkel megvédeni.”³⁷⁵

Az erkölcsi ügyekben ítélt pénzbírság kivetése Hegyi Antaltól korántsem volt idegen módszer. 1888-ban egy csongrádi asszony azzal kereste fel plébánosát, hogy férje rendszeresen megveri, ráadásul összeállt egy „megesett nőszeméllyel”. A pap beidézte a férjet, aki a verések okaként neje részeges természetét jelölte meg, az említett „megesett nőszemélyről” pedig azt válaszolta, hogy csupán szolgálója, nem ágyasa. Hegyi Antal a püspöki szék felé továbbította az ügyet, ám levelében nem mulasztotta el megemlíteni, hogy ezidáig az általa beterveztett 20 házassági ügy közül csak egyet bírál el a jeles tanács. A lassú ügyintézés pedig óriási károkat okoz az amúgy is ingatag talajon álló erkölcsiségnek.³⁷⁶ Hegyi plébános az ügyintézés radikális felgyorsítását javasolta, melynek következményeként „egészen más alakot öltének az erkölcsi állapotok, mert a bűnös félre tartási költségek alakjában akárhányszor rá lehetne húzni a vizes lepedőt s méltóztassék meghinni, hogy ez a zsebben való érvágás jobban

372 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

373 „Ezen rendszabályhoz azért ragaszkodom, mert ide jövetelmkor a jegyesek semmi komolyságot nem tulajdonítottak a beíratkozásnak, legalábbis fele elvált közülük.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. július 10. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

374 VPL APriv. Hegyi Antal, 1891. Bertus Rókus napszámos dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

375 VPL APriv. Hegyi Antal, 1891. január 28. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

376 „Nem mulaszthatom el azonban Ftdő Szentzék figyelmébe ajánlani, hogy az a huza-vona eljárás, melyet a Ftdő Szentzék a házassági perekben, értem sommás perekben általában tanúsít épen nem vezet jó eredményre, sőt csak istápot nyújt az erkölcstelenségre, mikor a felek azt tapasztalják, hogy szabad a vásár, a plébános fölterjesztésének semmi eredménye, a bűnösnek haja szála sem görbül meg.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

hat mindennemű kapacitálásnál”.³⁷⁷ A pénzbírság mellett Hegyi Antal nem ódzkodott az erkölcsi bűnösök kipredikálásától sem. A 19. század végén már a sajtó útján is hangot adott nemtetszésének annak érdekében, hogy a közösségi nyomást kieszközölje.³⁷⁸

A csongrádi plébános legendás szigorával valódi hatást próbált elérni, példát kívánt statuálni. Történt egyszer, hogy egy öngyilkos ügyében a plébános nem látta igazoltnak a beszámíthatatlanság kritériumát, így csak az öngyilkosok parcellájában engedélyezte a temetést. A rokonok fellázdáltak a döntés ellen, és a település elöljáróságán keresztül, rendőri felügyelettel temették el halottjukat a „rendes halottak” sorába. Az eset híre a váci püspökhöz és a belügyminiszterhez is eljutott. A püspöki állásfoglalás Hegyi Antalnak adott igazat, kinek becsületében és a hívek vallásos érzületében komoly kárt okozott a temetési engedélyt kiállító elöljáróság.³⁷⁹

A 19. század végének polgári perekkel tarkított idején is elmondható, hogy a plébános a hívek erkölcsi életének illetékes őrzője maradt, kinek véleményét kérték és segítségére számítottak. A pap a magánügyeikben hozzá forduló hívek panaszát kivizsgálta, majd az érintett feleket a plébániára hívatta elbeszélgetésre. Ha szép szóval nem tudta megbékíteni a vitás feleket, az eset leírását a püspöki szék felé továbbította. A püspöki szék illetékességét ugyanakkor Hegyi Antal több levelében is megkérdőjelezte, és a hívei közt élő lelkipásztor egyedüli kompetenciáját hangsúlyozta: „A plébános ugyanis megtesz a béke helyreállítására minden kísérletezést, mert ez lelkiismeretbeli kötelessége is, s a hol ő nem boldogul, ott hiába való minden kísérletezés, mert hívei lelkéhez nálánál senki sincs közelebb s rajtuk jobban senki sem uralkodhatik.”³⁸⁰

4. Papság és közösségszervezés: vallási társulatok

Az ájtatos társulatok – sajátos lelkeségi céljaik mellett – hatékony eszközei voltak a plébániaközösség több ezer főt magába foglaló, vegyes kötődésű tagjainak csoportosítására, a közösség átláthatóbbá tételére. A társulatok jellemzően a közösség legvallásosabb tagjait fogták össze, akik a világi és az egyházi elöljáró (plébános vagy káplán) felügyelete mellett végezték a megszabott ájtatosságokat, miközben adományokat biztosítottak a templom javára, szobrokat készítettek, nagyobb ünnepeken oltárt díszítettek. Tower Vilmos azért tartja fontosnak a társulatok ügyét, mert „egyesületek révén könnyebben lehet a nép gondolkozását

377 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

378 „[Nyílt levél] Az iskolaszékhez. Valigurszki Júlia helybeli tanítónő hónapok óta különválva él férjétől a nélkül, hogy akár kibékülne, akár váló pert indítana. Kérdezzük tehát a tisztelt iskolaszéket, hogy összeegyeztethetőnek tartja-e ezen nyilvános botrányt a tan és nevelés ügy érdekeivel, hogy annak megszüntetése iránt hatásköréből kifolyólag mindez ideig nem intézkedett?” Tiszavidék, 1893. január 15. IV. évf. 3. szám, 3. old

379 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 11. A váci püspök levele a belügyminiszterhez.

380 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

átalakítani, a lelkületet átgyúrni [...] az egyesületben a pap a néppel való bánásmód lélektanát is megtanulja, amelyet sem könyvből, sem tanfolyamokból nem meríthet”.³⁸¹

A csongrádi jámbor társulatok történetének kezdete körülbelül a 18. század közepéig nyúlik vissza. A legelső kezdeményezés a *Seraficus Szt. Ferenc Kordás Társulat* lehetett, mely 1767-ben már „régóta” működött. Az élő és elhunyt tagok számára szentmisét szolgáltattak, ez utóbbi időpontját újhoid vasárnapján hirdették ki a templomban, „hogyan annál nagyobb gyülekezettel és buzgósággal jelen lehessenek a Congregatosok”.³⁸² A kecskeméti ferences atyák által életben tartott egyesület független volt a csongrádi plébániától és a plébánostól. 1767-ben, amikor a plébános a korábbi szokásoktól eltérően a plébániára hozatta a társulat pénzt tartalmazó egyesületi ládát, a két vezető laikus tisztségviselő, Deák István atya és Csenky Györgyné mater valóságos hadjáratot indított a láda visszaszerzéséért.³⁸³ A konfliktust a társulat ügyeibe beavatkozó lelkipásztori döntés robbantotta ki. A kordások minden áron igyekeztek megtartani egyesületi autonómiájukat, és csupán a liturgikus szolgálatok ürügyén (misemondatás, temetés stb.) kívántak érintkezésbe lépni a plébánossal.

A II. József idejében feloszlott kordás társulatot hosszú évtizedekig nem követte hasonló kezdeményezés. Majd csak 1858-ban, amikor is Virter Lajos plébános megalapítja a csongrádi *Élő Rózsafüzér társulatot*. Megnevezése a későbbi forrásokban következetlen; említik szentolvasó, olvasó, Mária vagy rózsafüzér imacsoportként is. A társulat hamar népszerű lett a Szűzanyát különös gyöngédséggel tisztelő csongrádi hívek körében. A társulat mindössze négy éves működés után 66 imakoszorút, vagyis 990 aktív tagot mondhatott magáénak.³⁸⁴ Hegyi Antal közbenjárására a rózsafüzér koszorúkat 1894-ben a győri anyatársulathoz csatolták, így a csongrádi tagokra is az archiconfraternitas egységes szabályzata vált érvényessé. A bekebelezési okiratot Kanda István kanonok, az egyházmegyei ájtatos társulatok központi igazgatója hagyta jóvá még 1887 márciusában.³⁸⁵ A megújult keretek közt működő rózsafüzér társulat könyvét 1896-ban már Hegyi plébános saját nyomdájában adták ki.³⁸⁶

A 19. század utolsó évtizedeiben a csongrádi rózsafüzér társulatok világi előjárója Gyovai Döme István kisbirtokos volt. A világi előjárókat mindig a társulat tagjai választották meg, így a plébánosnak sem az előjáró személyébe, de még esetleges leváltása ügyébe sem volt beleszólási joga.³⁸⁷ Gyovai Döme

381 Tower 1940. 160.

382 VPL APar. Cs. Seraficus Szent Ferenc társulat jegyzőkönyve 1767.

383 Muntagné Tabajdi 2013. 145.

384 Dudás Lajos valószínűsíti, hogy 1858 előtt is működtek Csongrádon „egyházi egyesületek”, de a forrásoknak nyomuk veszett. Dudás 1998. 105; Barna 2011; 1998/b.

385 NPI 1887. március 20. Kanda István levele Hegyi Antalhoz. A győri anyatársulatról kunszentmártoni példán lásd. Barna 2011; 1998/b.

386 „Élő Rózsafüzér” társulati imakönyv a csongrádi szent olvasó társulat tagjainak használatára. A Ft. Egyházmegyei Hatóság engedelmével kiadja: A társulat előjárósága. Csongrádi Közlöny nyomdája, 1896. Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum (Továbbiakban: CsKK TLM) Néprajzi Adattár 94-2008.1

387 NPI 1894. július 10. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

jegyzőkönyvben rögzített vallomása szerint a társulat az 1880–90-es években Szent Domonkos életnagyságú szobrára (200 Ft), Szent Antal azonos méretű szobrára (113 Ft), a Lourdes-i oltárra helyezendő, tizenöt tizedes nagyolvasóra (16 Ft) gyűjtött jelentősebb adományt.³⁸⁸

Hegyi Antal tehetséges vezető egyéniség volt; korán felismerte a társulatokban rejlő társadalmi erőt, mely biztosíthatta saját pozíciójának megerősítését, a közvélemény bizonyos szintű kézben tartását. Csongrádra érkezésének első percétől fogva szigorú felügyelete alatt tartotta az Olvasótársulat sorsát. 1894-ben elérte, hogy a győri anyatársulat hivatalosan is kinevezze a helyi egyesület teljes jogú igazgatójává.³⁸⁹ Éberén őrködött afölött, hogy felügyeleti joga kizárólagos és csorbítatlan legyen. Káplánjaiban sosem bízott annyira, hogy megossa velük a vezetési feladatokat, így 1884 után a csongrádi segédlelkészeknek vajmi kevés köze volt a vallási társulatokhoz. Mikor 1899-ben úgy tűnt, hogy Hegyi Antalt végleg felfüggesztik csongrádi hivatalából, Droppa Károlyt nevezték ki helyettesének. Hegyi plébános azonban pár hónap leforgása után váratlanul visszatért Csongrádra, és nyomban felülbírált a távollétében bekövetkezett változásokat. Felháborodásának oka két szobor felállítása volt, melyeket maga szándékozott a templomban elhelyezni.³⁹⁰ Droppa Károly a támadásokra reagálva azt hangsúlyozta, hogy a plébánia átvételekor a társulatok teljes jogú vezetőjévé is előlépett, így nem csak joga: kötelessége volt a laikus egyesületeket érintő, folyamatban lévő ügyek intézése. Mivel a kérdéses Szent Antal szobor felállításához és szenteléséhez Droppa püspöki engedélyt kért és kapott, Hegyi Antal panasza határozott elutasításra talált.

Pár évvel a csongrádi rózsafüzér társulat megalakulása után, 1863-ban Korber Antal káplán vezetésével hagyták jóvá az *Oltáregylet* működését.³⁹¹ Az egyesület

388 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 26-27. Szentszéki kihallgatási jegyzőkönyv. Gyovai Döme István vallomása.

389 CsKK TLM Néprajzi Adattár 94-2008.1. 15-16. A társulati kézikönyvben megtaláljuk a kinevező okirat kivonatát.

390 A következő levél 1899 februárjában kelt az Egyházmegyei Hatóságnak címezve: „Főtisztelendő Egyházmegyei Hatóság! Az itteni élő rózsafüzér társulat 1897. évi [...] elnökletem alatt tartott közgyűlése elhatározta, hogy [...] mintegy 150 frtnyi költséggel Szent Antal szobrot fog létesíteni oly célból, hogy annak jövedelmeiből az elhagyatott, gyámol nélküli házi szegényeket szent Antal kenyerével segítse. Droppa Károly administratornak ugyan fogalma se volt arról, hogy mire való ez a szobor, de azért [...], vállalkozott a felfüggesztésem ideje alatt megérkezett szobor fölállítására. [...] A Ftó. Egyházmegyei hatóság félrevezetésével, a szent rózsafüzér társulat kárára készítettett, hogy ugy mondjam, egy oly buta munkát, mely általános megbotránkozására szolgált a csongrádi népnek. [...] A szobrot 1-ór nem oda állította a hova szánva volt, 2-or pedig mert egy oly tudatlan kőművesre bízta ezt a munkát, ki életében sem állított fel szobrot, vagy keresztet, és [...] mégis a csatolmányok szerint 27 frtot utalt ki a társulat pénztárából, a mihez pedig nem volt egyáltalán semmi joga, mivel a győri anyatársulat által nem volt meghatalmazva az itteni rózsafüzér társulat vezetésére. Az egész szobrot aztán át kellett helyeztetnem oda, a hová szánva volt, de ez a munka szakértő ember kezében már csak 19frt. 45 Kr.ba került. A társulat ez évi jan. 1-én tartott közgyűlése aztán Döme István társulati elöljáróval akarta megtéríteni a jogtalan elharácsolts 27 frtot, de mivel szerintem ez kiadásnak okozója Droppa Károly administrator volt, a társulat megbízásából alázatosan felkérem a Ftó. Egyházmegyei Hatóságot, hogy övele méltóztassék ezen összeget visszafizettetni” VPL APar. Cs. 1899. február 28. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

391 Dudás 1998. 105.

adománygyűjtéssel biztosította a templomi szerelvények feljavítását, cseréjét, miközben rendszeres szentségimádásokat tartanak az Oltáriszentség tiszteletére. 1897-ben az egylet már Hegyi Antal felügyelete alá tartozott, kéréseiket is a plébános közvetítette az Egyházmegyei Hatóság felé.³⁹² A társulat fénykora azonban túlnyúlik a 20. század első évtizedeire, amikor is Porubszky József plébános, a Szentségimádó Papok egyházmegyei igazgatója csongrádi munkásságát az Oltáriszentség dicsőségére ajánlotta fel, és személyesen vette kézbe a társulat irányítását.³⁹³ A Nagyboldogasszony Plébániahivatal irattárában fennmaradt, Porubszky plébános idejéből származó tagnévsorban kb. 370 nevet találunk. A társulat nem hagyott teret a társadalmi elkülönülésnek: a módos Bagi, Bozó, Draskovits, Faragó, Forgó, Herke, Máté és Tari úrhölgyek mellett Csongrád szegényeit is megtaláljuk a listán.³⁹⁴

Csongrádon a következő jelentős fordulatra Edelényi János idejében került sor, aki a püspöki buzdító körlevelek hatására kezdeményezte a *Jézus Szíve társulat* megalapítását. A kezdetben csekély népszerűségnek örvendő társulat még Edelényi idejében Jézus és Mária Szívét ábrázoló képeket hozatott Prágából, majd Jézus Szíve szobrot Tirolból.³⁹⁵ A kultusz 1886 után, Hegyi Antal színre lépésével vált kiemelkedő jelentőségűvé Csongrádon.

Hegyi Antal már segédlelkési éveiben kiemelkedő harcosa volt Jézus Szíve ügyének, melynek ékes bizonyítéka a kecskeméti egylet megalapítása. A kecskeméti *Jézus Szent Szíve Egylet* 1875-ben már több mint 2000 tagot számlált. Nyári vasárnap délutánokon a templomban, télen magánházaknál tartották az ájtatóságokat. Ezekon az alkalmakon, mint Hegyi írja: „valahányszor csak tehettem, személyesen megjelentem, soha nem mulasztván el ily alkalomkor néhány buzdító szóban az összesereglett néphez tanítást intézni”.³⁹⁶ Nagyobb Mária ünnepeken az akkori kecskeméti káplán körmeneteket vezetett a szőlők közti Mária kápolnához, és a tagok kérésére – Tárkányi Béla műve³⁹⁷ alapján – társulati imakönyvet állított össze. Hegyi leveléből kiderül az is, hogy bár csupán aligazgatói minőségben foglalkozott a társulattal, a plébános feladatait is átvette.³⁹⁸

Az „aranszájú papként” is emlegetett Hegyi Antal lelkesítő szövegei valósággal lázba hozták a csongrádi híveket, akik egyre bőkezűbben adakoztak a csongrádi Jézus Szent Szíve társulat céljaira. A befolyt adományokból és tagdíjakból már a működés első évében lobogót csináltattak, a templomban Jézus Szíve szobrot emeltek. Hegyi Antal sajtótudósítása szerint a társulat alig négy évvel az újjáalakulást követően 8000 tagúra duzzadt.³⁹⁹ Hegyi feljegyzéseiből az is kiderül, hogy ebben az időben heti három alkalommal gyűltek össze a Szent Szív tagok,

392 VPL APriv. Hegyi Antal, 1897. április 2. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

393 VPL APar. Cs. 1902. december 18. Porubszky József levele a váci püspöknek.

394 Hasonló tapasztalatait rögzítette kunszentmártoni példák alapján Barna 2011.

395 NPI Historia Domus, I. kötet

396 VPL APriv. Hegyi Antal, 1875. január 19. Hegyi Antal levele a váci püspöknek.

397 Tárkányi Béla: Jézus Szent Szívének imádása. Szent István Társulat, Eger, 1853.

398 „Eddig, részben elfoglaltsága miatt is, vajmi kevés gondja lévén az Apát ő nagyságának e társulatra, a beiratkozó tagokat én vettem fel.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1875. január 19. Hegyi Antal levele a váci püspöknek.

399 Dudás 1998. 105.

hogy a társulati imádságokat a plébánossal közösen begyakorolják. A Jézus Szíve kultusz megkoronázásaként a csongrádi hívek egy 1500 kilogramm súlyú harangot készíttettek a Szent Szív tiszteletére. A harang megcsendítésért járó összeget Hegyi külön kezelte, és a társulat fenntartására fordította. 1895-ben Bokros puztán felszentelték az apró Jézus szíve kápolnát, négy évvel később a társulat teveszór damaszt lobogókat és arannyal hímzett vörös miseruhát vásárolt a templom számára.

Hegyi Antal néhány esztendő leforgása alatt a kor színvonalának megfelelő szervezettségi szintre emelte a csongrádi társulatokat. Az 1890-es évek végén a politikai „ellensajtó” azzal vádolta a lelkipásztort, hogy azért fektet kiemelt hangsúlyt a társulatok ügyére, hogy kellő társadalmi bázist teremtsen politikai céljai megvalósításához és anyagi hasznot húzzon az egyletekből.⁴⁰⁰ Bizonyos, hogy a társulatok közvetlen felügyeletével, a személyes példamutatással a plébános óriási tömegeket tudott megszólítani. A társulati szobrok, lobogók, harangok a közös áldozathozatal gyümölcsöző eszméjét hirdették, ugyanakkor a plébános „szimpátiatókéjét” is jelentősen növelték.

5. Néhány szó az „ideálkép-problémáról”

A fenti esettanulmányokat látva joggal merül fel a kérdés: mégis milyen volt a csongrádi hívek elképzelése a „jó papról”? Melyek voltak azok a visszatérő fogalmak, melyekkel körülírták a lelkipásztori eszménynek megfelelő lelkiatya karakterét?

A rendelkezésre álló levéltári- és sajtóforrásokban többnyire általános fogalmakkal operáló „erénylistával” találkozunk. A jó pap valódi *atya, pásztor*, aki a *lelkek őreként* tereli, *legelteti nyáját*.⁴⁰¹ Jó pásztor és a *lelkek orvosa*, akiről a hívek „a jó erkölcsöt, az egyenes lelkűséget, az istenfélelmet elképzelik”.⁴⁰² Emberi példája „békétűrésre, szeretetre, reményre” ösztönzi a híveket. Ahogy a csongrádi lakosok Vaszary Kolos hercegprímáshoz írt levelében tovább olvashatjuk: „aki benned [t.i. a Jóistenbe] vetett bizalmunkat jó példájával öregbítené s megtanítana arra, hogyha e földön mindent elvesztettünk, de ha Istenfélők, jámborok, becsületesek vagyunk, akkor e rövid földi lét után megmarad számunkra egy biztos, örökké való boldogság”.⁴⁰³ A jó pap tehát a földi nehézségek elviselésére, az anyagi javakon való felülemelkedésre tanítja híveit.

1889-ben Gétzi János csongrádi lakos nyílt levelében egy *lelkeket művelő atyáért* áhítozik: „Lelkiatyát óhajtunk [...] ki lelkünket művelje; lelkiatyát, ki szívünket nemesítse s minden jóra hajlandó lelkünket a mennyekre érdemessé tegye;

400 „Ez az ember képes mindenféle szent társulatokat szervezni azért, hogy azokból anyagi hasznot húzhasson”. Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évf. 1. szám, 2. old.

401 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

402 VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. február 21. Zöld Antal néptanító levele a váci püspökhöz.

403 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

lelkiatyát, ki vallásosságra, erényre, kitartásra, szeretetre, becsülés és becsületre tanítson, s akkor mi is engedelmes, hű fiai leszünk.”⁴⁰⁴ A jó pap nem csak kiváló lelki vezető, de szorgalmas „templomgondnok” is, kinek „gondos, istápoló keze nyomán” megszépül a templom és környéke.⁴⁰⁵ A paphoz illő viselkedés jele pedig a „békés [...] előzékeny, udvarias magaviselet”.⁴⁰⁶

Ritkán hangsúlyozott szempont, hogy a közösség lelki vezetője számára aligha létezik *tabula rasa*; természetszerűen kapcsolódik be a lokális hagyomány és emlékezet láncolatába. Visszacsatolási pontokkal, hivatali elődeire vonatkoztatott emlékezeti sémákkal, reflexiókkal és hasonlításokkal kell szembesülnie, illetve ezeket kezelnie. Feladatköre, a pasztoráció igényelt területe hátrahagyott elődei „örökségétől” is függ. Mikor Mátyus János csongrádi plébános ellenében Takács Jakab földműves vallomást tett, hivatali elődjének gyakorlatához viszonyította lelkipásztorát: „Idegenek vagyunk tőlle mindnyájján, mert abból a jó regulából melly megboldogúlt Fő tisztelendő Kanyó úr alatt volt, semmi sincs többé.”⁴⁰⁷

Csongrádról a későbbiekben egy sajtócikk áll rendelkezésünkre, mely Virter Lajostól kezdve sorra veszi Hegyi Antal hivatali elődeit, illetve azok kiváló tulajdonságait. A célzatos, szembesítési szándékkal született cikk hitelességének kiértékelése nem feladatunk: az ideális lelkipásztor nyomában járó elme számra azonban kikerülhetetlen, értékes forrás. Virter Lajos tudós lelkipásztor a csongrádi hívek „igazi édes atyja volt”, kinek áldásos tevékenységére a legnagyobb hálával és elismeréssel emlékeztek vissza. Jellemszilárd egyéniségként „inkább kész lett volna nyelvét tövéből kiszakítani, mint száján egy hazug szót kiereszteni”. Alvinczy Ferencet, a „gyógyító atyát” igen korán érte a halál, mely „elragadta hálás hívei köréből”, ám a csongrádiak a legmélyebb kegyelettel emlékeznek rá. Utódjáról, Szabad (Szvoboda) Józsefről kiderül, hogy szeretetre méltó modorú, kedélyes társasági ember és kitűnő szónoki tehetségű pap volt, aki Csongrád minden társadalmi rétegét lekötelezte személyisége iránt. Edelenyi János szelíd, igazságszerető és barátságos természete miatt érdemelte ki a hívek bizalmát, így „ő valóban, igazi pap volt”.⁴⁰⁸ Három hónappal később a Csongrádi Lap ismét a papi elődöket hozta fel példaként: „Hegyi plébános úr elődei olyanok voltak, akiket valóban tisztelt minden polgár valláskülönbség nélkül, kik nem törődtek híveik politikai meggyőződésével, de annál inkább rajta voltak, hogy a vallásosságban, a keresztényi erényekben: a türelem, jámborság, szerénység és szelídségben példát mutassanak a híveknek. Vagyis: a szó szoros értelemben *igazi lelkipásztorai* voltak híveiknek.”⁴⁰⁹

A Csongrádi Lap által felvázolt előképek – az állítások valóságalapjától függetlenül – tapasztalati alapú viszonymérce mellé állították Hegyi Antalt. A számon kért tulajdonságok, melyekkel hivatali elődjei maradéktalanul rendelkeztek,

404 VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. Gétyi János nyílt levele. Schwartz nyomdájából.

405 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 19. Eszes Mátyás levele a hercegprímáshoz.

406 Tiszavidék, 1890. március 22. I. évf. 12. szám, 3. old. Borszörcsökői Egressy László postamester nyílt levele.

407 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Takács Jakab vallomása.

408 Csongrádi Lap, 1895. december 15. V. évf. 51. szám, 1. old.

409 Csongrádi Lap, 1896. február 23. VI. évf. 8. szám, 1. old.

megfelelni látszanak a korábban felvázolt általános fogalmakkal övezett ideálképek. Ez az ideálkép azonban rugalmas, simulékony alaptermészetet követel, mely nem hagy teret a személyiség egyedi vonásainak.

5.1. Szerep és személyiség. Az ideálkép törésvonalai

A papsággal szemben támasztott elvárások akkor jelennek meg forrásainkban, amikor az ideálkép megsérül, és a hívek a – jogos vagy jogtalan – csalódásból fakadó kívánságaikat, vágyaikat igyekeznek szavakba önteni. Ebben az alfejezetben az ideálkép „törésvonalai” mentén kíséreltem meg meghatározni a személyes vonások azon körét, melyeket a csongrádi hívek nem tartottak a papi jellemmel összeegyeztethetőnek. Távol álljon tőlem a régmúlt emberi esendőségeinek szenzációhajhász taglalása: az ideális papi karakterhez nem illeszthető tulajdonságok körét forrásaim igazságértékétől elvonatkoztatva kivonatolom.

A csongrádi panaszlevelekben használt általános kifogások magyarázatra szorulnak. 1799-ben a szomszédos csépai hívek arra kérték a váci püspököt, hogy plébánosuk „bokrossan öszve tódult törvénytelen tselekedetétül és üldözéseitül menté tenni méltóztasson”.⁴¹⁰ Attól félték a jámbor csépaiak, hogy a plébános elítélendő viselkedése a nép erkölcsi és lelkiégi állapotán is nyomot hagy. A nevezett lelkipásztor, Mátyus János Cséparól Csongrádra került plébánosnak. Takács Jakab csongrádi földműves pár esztendővel később eképpen vallott lelkipásztora ellenében: „Szabad ő végette [t.i. a plébános végett] a káromkodás, paráználkodás, házasságtörés, erőszakoskodás, innepi munka sat”.⁴¹¹

A papok ellen felhozott, gyakran konkrét eseteket felemlítő bűnlajstromban olyan sérelmes pontokat találunk, mint a hívekkel való durva bánásmód (fizikai és verbális erőszak), gorombaság, káromkodásra hajló természet.⁴¹² A paptársakkal szemben tanúsított lelketlen magatartást a hívek különös megbotránkozásal kísérték figyelemmel, hisz a plébános és káplánjai közösségétől a felebaráti szeretet élő példájának megvalósulását várták. Az ünnepek közbotránnyt okozó, látványos feltörését⁴¹³, a káplánokra bízott ünnepi misézést, a szentségek kiszolgáltatásának akadozását is bosszúsággal szemlélték, esetenként nyilvánvaló

410 VPL APriv. Mátyus János, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

411 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Takács Jakab vallomása.

412 Csongrádi Közlöny, 1894. március 4. I. évf. 1. szám, 1-2. old. „Hegyi Antal inkább zsandár strázsamesternek, mint Rom. Katholikus plébánosnak való.” Csongrádi Lap, 1892. január 1. II. évf. 1. szám, 2. old.

413 „Éppen indulóban volt már a Processió, a Zászlók kint voltak a nép pedig számos mint a tenger, midőn a Plébános Úr tanyájáról haza jöven négy lovú kotsijával a nép között keresztül hajtott, és alig ért be kapuján már indult a Processzió, ezen végett a nép igen zúgolódott.” VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Gyarmai Mihály vallomása.

provokációként értékelték.⁴¹⁴ Ugyanez vonatkozik a kolduló szegények elutasítására⁴¹⁵, vagy a plébánia szakácsnőjével való, túlzott bizalmaskodásra.⁴¹⁶

A hívek számára előnytelen adottságokról, a javító szándékú intézkedések hiányáról is megemlékeznek forrásaink. 1823-ban Makai János csongrádi lakos vallomásában olvashattjuk, hogy bár öt pap is van Csongrádon, a plébános mégis csak napi két szentmise tartását engedélyezi. Ennek következménye, hogy a templom zsúfolásig tele van, így valaki mindig elájul.⁴¹⁷ A plébános ráadásul rendszeresen késéssel kezdi a misét, így „némellyek Szt. Misének hallgatása nélkül, vagy bosszuságból, vagy sürgősebb Dolgaik végett a Szt. Egyházból kilépni kénytelenek”,⁴¹⁸ „szegényebb gyermekeink és a gúnyátlan szegényebb Sorsú emberek addig is még Ftdó Plébános Úr bójön a templomba majd lefagynak”.⁴¹⁹ A hitoktatás elmaradása különösen fájdalmasan érintette a keresztyén szülőket.⁴²⁰

A lelkipásztorra műveltségére, tudására büszke plébániaközösség népe azt is észrevette, ha a plébános latin tudása nem kielégítő, vagy nem készült fel kellőképpen az ünnepi prédikációra. A Csongrádi Lap 1895-ben azon élcelődött egyik cikkében, hogy Hegyi Antal „a latinul írt evangéliumot belgául olvassa”.⁴²¹

Anyagi természetű esendőségek közé sorolható a Canonica Visitatióban foglaltaktól eltérő stóladíj szedése, a fősvénység, kapzsiság.⁴²² Tower Vilmos illetéktankönyvében említi, hogy a világ a papok egy bűnén sem ütközik meg annyira, mint mohó pénzvágán.⁴²³ A 19. század második felében a hivatali köteleességek megtagadása (pl. anyakönyvi kivonat kiszolgáltatása) is szerepel a panaszok között.⁴²⁴

A „rossz papról” alkotott elképzelések köre Hegyi Antal plébánossága idején új elemekkel bővült. Ennek oka, hogy Hegyi plébános elődeinél markánsabban vállalta fel a közéletiséget: politizált, korteskedett, hírlapot szerkesztett. Szokatlan magatartása miatt híveinek egy része nem tartotta hagyományos értelemben vett, „igazi lelkipásztornak”.

414 1823 májusában a csongrádi bíró arról panaszkodott a váci püspöki széknél, hogy a csongrádi plébános nem vett részt a húsvéti feltámadási ünnepen, áldozócsütörtökön kenyeret süttetett a plébánián, és ha megfizették, még nagybőjt idején is megeskette a párokat. Ha úgy hozta kedve, hazaküldte a keresztesre hozzá vitt gyermekeket és két asszony utolsó gyónás nélkül halt meg azért, mert a káplánok éppen nem tartózkodtak a plébánián, a plébános pedig nem volt hajlandó házukhoz kimenni. VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspökhöz.

415 Csongrádi Közlöny, 1894. március 4. I. évf. 1. szám, 1-2. old.

416 VPL APriv. Mátyus János, 1807. november 3. A csongrádi lakosok levele a váci püspökhöz.

417 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Makai András vallomása.

418 VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspökhöz.

419 VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspökhöz.

420 „A nevendékekre nézve lelki tanítás nem tartatik, a Religióbéli oktatásokban nyilván tsökkenyést szenvednek s azon szerént nevelkednek.” VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspökhöz.

421 Csongrádi Lap, 1895. június 2. V. évf. 23. szám, 2. old.

422 „A plébános úr egyet [a pusztakengyeli szerencsétlenségben] elhunyt munkások közül díjtalanul el nem temetett.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

423 Tower 1904. 160. Állítását csak erősítik az efféle, nép körében terjedő gúnynevek, mint a „parochia szent hasa” Csongrádi Lap, 1895. december 22. V. évf. 52. szám, 2. old.

424 Csongrádi Közlöny, 1894. május 27. I. évf. 11. szám, 3. old.

Politizáló papokkal pedig már Hegyi Antal színre lépése előtt találkozhattak a csongrádiak: 1886-ban Edelényi János plébános káplánjai ellen Csemegi Antal polgármester írt panaszlevelet a váci püspöknek. A polgármester állítása szerint a plébánia teljes papi személyzete felelős azért, hogy Csatar Zsigmond országgyűlési képviselő előző évi megválasztásakor Csongrádon felborult a közrend. A káplánok ugyanis – a kántorral és az egyházzfival karöltve – politikai célú gyűléseket szerveztek, a templomban kétes tartalmú beszédeket tartottak. Csemegi szerint a lázítás rossz fényt vetett a kormányra, a helyi elöljáróságra és a polgármesterre, ezért a csongrádi papság azonnali kivizsgálását kérte. A polgármester később ugyan elismerte a plébános politikai semlegességét, a két káplán ellenében tett feljelentését az alispánon keresztül a belügyminisztériumba is eljuttatta.⁴²⁵ A segédlelkészek sorsáról forrásaink hallgatnak, az eset mégis jelzi az elöljáróság ellenszenvét a helyi papság politikai tevékenységével kapcsolatban.

Hegyi Antal az 1891–92-es képviselőválasztások idején a helyi sajtóban és röpiratok útján igyekezett legitimálni szokatlanul határozott politikai ambícióit. Célja Csongrád kormánypárti képviselőjének, Szivák Imrének megbuktatása volt, melyet az ellenlábás Hock János támogatásával próbált elérni. Hegyi nem válogatott a propagandisztikus eszközökben: gyűléseket szervezett, kortes beszédeket tartott, házról házra járva agitált Hock mellett. Egyes források szerint még a templomi katedráról is Szivák Imre ellenében szónokolt, ám ezeket a vádakot Hegyi Antal mindvégig tagadta.⁴²⁶

A csongrádi bírós és a jegyző meglepetten szemlélte a plébános példátlan aktivitását. Konstantin püspökhöz írt levelük őszinte ijedelemről árulkodik. A tisztviselők argumentációja szerint ugyanis egy plébános feladata a nép erkölcsi, és nem politikai vezetése; Hegyi viselkedése tehát „nem paphoz illő”, így az eset azonnali közbelépést igényel.⁴²⁷ A váci püspök a történetekre reagálva hosszú, atyai levelet írt a csongrádi plébánosnak, melyben főpásztori állásfoglalását fejtette ki.⁴²⁸

A püspök elismerte, hogy a polgári szabadságjogok gyakorlása a közterhek viselésében osztozó papságnak is kijár, ám a papi hivatás méltóságának megőrzését minden múlandó politikai konstrukció támogatásánál fontosabbnak

425 VPL APar. Cs. 1876. február 18. Lichtner Gáspár esperes levele a váci püspökhöz.

426 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 2. A váci püspök levele Hegyi Antalhoz.

427 „A pap, kinek minden párton felül kell állania, korcsában közönséges politikai agitátorként működni nem áthat.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1891. december 30. A csongrádi elöljáróság levele a váci püspökhöz. Egy hónappal később báró Podmaniczky Frigyes is hangot adott rosszallásának: „Csongrádon a politikai helyzet a r. kath. Papság s különösen Hegyi Antal plébános féktelen izgatásai folytán válságossá lett [...] a minek következményei ismét – az egyház szempontjából is – beláthatatlanok.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 8. Báró Podmaniczky Frigyes levele a váci püspökhöz.

428 Schusztér Konstantin szerint, ha a papok a választások idején szavazatukkal támogatják a trón, a hon és az egyház céljainak megvalósulását, és alkalmanként tanácsot adnak a politikai kérdésekben hozzájuk forduló híveknek, az támogatandó és elismerésre méltó. Ugyanakkor „azon sajtószertű állás és hivatásnál fogva, melyet a lelkipásztor a hívek között – mint a béke anyala s az egység hirdetője és terjesztője – elfoglal és betölt, egyházi férfiú [...] kénytelen megmaradni bizonyos korlátok között [...] nem vihet vezérszerepet semmiféle politikai pártnak érdekében sem” VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 2. A váci püspök levele Hegyi Antalhoz.

tartotta. Konstantin püspök így mértékletességre intette Hegyi Antalt, egyúttal szigorúan eltiltotta a szószéki politizálástól, a nyílt szervezkedésektől és házaló agitációtól.⁴²⁹ Hegyi plébános válaszlevelében leszögezte, hogy politikai ellenfelet az egyház ellenfelének tekinti, így kötelességének érzi – akár a püspöki rendreutasítással ellenkezve is – harcba szállni Szivák megbuktatása érdekében.⁴³⁰

Hegyi Antal aktív politikai-közéleti tevékenységét tehát sem a váci megyéspüspök, sem a helyi elöljáróság nem tartotta a papi hivatással összeegyeztethetőnek. Egy, a „csongrádi lakosok” által aláírt panaszlevél szerint a plébános politizálása miatt az „ellenségeskedés, gyűlölet, elkeseredés, harag, bosszú és erkölcstelenség magvai” szóródtak szét a plébániaközösségben.⁴³¹ A Csongrádi Lap pedig egyenesen Hegyi Antal plébánost hibáztatta azért, hogy „a csongrádi nép erkölcsileg lejtőre került”.⁴³²

A Csongrádi Lap rendszeresen szembesítette Hegyi Antal plébánost a hívek vélt vagy valós elvárásaival. 1896. májusában hosszabb cikk értekezett arról, hogy egy jó pap nem politizál, hanem megmarad hívei lelki életének ápolásánál: „[bár csak] egy jámbor, istenfélő, szelíd, türelmes plébánost választathatnánk be. Olyat, aki a hívőkkel nem gorombáskodik, aki nem kortes vezért: hanem lelkipásztor lenne; aki nem kortes beszédek tartására: hanem az Isten igéjének hirdetésére használná fel [...] szelidlelkű lelkiatyára van szükség”.⁴³³ A jó plébános tehát a politika megosztó erejét felülírva a béke megtestesítője, a társadalmi egyetértés záloga.⁴³⁴ A morális síkon kissé felülemelkedve érdemes újra felidézni, hogy a Szivák Imre pártját fogó Csongrádi Lapnak nagyon is gyakorlatias érdekei fűződtek ahhoz, hogy Hegyi Antalt visszaszorítsák a plébánia falai közé.

Az imént felsorolt példák alapján megállapítható, hogy a súlyosabb „papi bűnök” közé, mint a gyakorlati lelkipásztorkodás kiemelt területein tapasztalt kötelességmulasztás (gyóntatás hanyagolása, szentmisék késéssel tartása) vagy az erkölcsi-morális példamutatás hiánya (pénzhiány, nőekkel való érintkezés) a 19. század végén a túlzott politikai-közéleti szerepvállalás lépett. Hegyi Antal azáltal, hogy a társulati tagokat és a laikus templomszolgákat is bevonta az agitációba, hogy prédikációiba politikai tartalmat fűzött, papi szerepének és

429 Hogy figyelmeztetésének kellő nyomatékot adjon, magához hívatta Hegyi Antal fő politikai támaszát, Bajcsy Gábor káplánt, és többé nem engedte vissza Csongrádra. VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 20. A váci püspök levele Bajcsy Gábor káplánhoz.

430 „Abban semmiféle tényező által nem engedem polgári szabadságomat korlátozni, hogy egyházam nyílt ellenségét [...] a képviselői mandatum birtokából kibuktassam” VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 5. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

431 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

432 „A csongrádi ember lényegében egészen megváltozott: tisztességet nem ismer, a törvényeknek nem engedelmeskedik; felebbvalóit, elöljáróit kigunyolja; ur-gyűlölő. Akár van rá oka, akár nincs. Irigy annyira, hogy a tisztességes gunyát viselő hivatalnokra is görbe szemmel néz: mert azt hiszi, hogy az ő verejtékén, az ő zsírján szerezte.” Csongrádi Lap, 1899. október 29. IX. évf. 44. szám, 3. old.

433 Csongrádi Lap, 1896. május 24. VI. évf. 21. szám, 2. old.

434 „Békebírája lesz a békétlenkedőknek, ki fogja egyenlíteni az egyenetlenséget, ki fogja békíteni az ellenségeskedőket, és így meg fogja szüntetni a nép és az értelmiség közt dúló adáz harcot” Csongrádi Lap, 1893. február 26. III. évf. 9. szám, 1-2. old.

személyes meggyőződéseinek ellentmondásaiba keveredett, melyet környezetete sem hagyott szó nélkül.

A „paphoz nem illő” motívumok köre a csongrádi példák nyomán korántsem teljes. Célunk nem egy minden részletet kimerítő bűnlajstrom összeállítása, hanem a forrásaink alapján körvonalazódó „lelki helyzetkép” megragadása, a lelkipásztor iránt támasztott elvárásrendszer elemeinek felvázolása volt.

5.2. Visszacatolás: a csongrádi hívek reakciói

Az alsópapság viselkedését, tetteit, döntéseit állandó értékelő aktus övezi, a hívek panaszos vagy dicsérő szólamú levelei pedig az adott magatartásminta elfogadottságáról adnak számot.

A váci püspöknek küldött panaszlevelek előzményének tekinthetjük a hívek közt szájról-szájra terjedő, szállóige-szerű formulákat. Az utolsó kenet feladására káplánjait küldő plébánosra mondták a csongrádi asszonyok, hogy „könnyebb volna, úgy mond a sárkányt a lyukából kiolvasni, mint a Fő Tisztelendő Urat a házából”.⁴³⁵ A következő lépcsőfok a plébános írásos bepanaszolása volt a megyéspüspöknel.

A csongrádi hívek csak olyan kiemelt alkalmakkor találkozhattak a megyéspüspökkel, mint a bérmálkozás vagy a kánoni vizitáció – hacsak ez utóbbi esetben nem a kerületi esperest küldte maga helyett. A hívekben kialakult elképzelés a püspökről tehát jóformán érintetlen a tapasztalattól. A püspök az elérhetetlen távolságokban élő, igazságszerető, bölcs főatya, aki nem csak meghallgatja, de legjobb szándéka szerint meg is segíti a hozzá „orcza pirulló szerénységgel” folyamodó fiait.⁴³⁶ A püspökhöz címzett levelek tárgya vagy a plébános egy konkrét cselekedetének bírálata, vagy a teljes személyiség elutasítása.⁴³⁷

A „népbotrányt” mint retorikai fordulatot célzatosan, nyomatékosításként használják forrásainkban, jelezve a papság tekintélyét veszélyeztető ügy súlyosságát.⁴³⁸ A megdöbönt közösség lélekrajzának leírása a panaszlevelek fajsúlyos része: „a nép igen zúgolódott”,⁴³⁹ „a hívő nép egy része oktanul káromkodik, másrésze pedig sír szíve fájdalmában”,⁴⁴⁰ „bizony megunták azt [ti. a plébánost] a csongrádiak”.⁴⁴¹ Nem ritka, hogy a levél írója a fokozás szándékával szó szerint idézi a panaszos fohászokat: „némellyek: 'bár tsak az Isten elvinné', mások: 'bár

435 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Miskolczi Pál vallomása.

436 VPL APriv. Mátyus János, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

437 „88-ban a temető rendezése is mennyire nem volt ingyére némely polgároknak s úgy panaszolták be a plébánost Schuszter püspöknel, mint a temető feldúlóját.” Tiszavidék, 1894. március 11. V. évf. 10. szám, 3. old.

438 „[A csongrádi plébános] elítélése nemcsak ő reá háramlik, hanem szégyenfolt lesz a papi osztályra is.” Csongrádi Lap, 1898. július 10. VIII. évf. 28. szám, 3. old. „Halasztást nem tűr az ügy, a nélkül, hogy a katolicizmusnak érzékeny kárára ne történne”. VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. Gétzi János nyílt levele, Schwartz nyomdájából.

439 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Gyarmati Mihály vallomása

440 VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. március 4. A csongrádi káplánok levele a váci püspökhöz.

441 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Mészáros Imre vallomása.

tsak az ördög vinné', egyebek pedig: 'bár tsak jobb lelki pásztort kapnánk'".⁴⁴² A legkomolyabb, szinte fenyegetésszerű formulák valódi kétségbeesésről tanúskodnak: „annyira van már a nép között a dolog, hogy ha (a plébános) még tovább is közöttünk marad, mind Lutheránusokká válunk.”⁴⁴³

A panaszlevelekkel párhuzamosan terjedt a plébánossal szemben tanúsított passzív rezisztencia: „számtalanon vagyunk, kik kénytelenek vagyunk a kegyelet szent érzelmeit visszafojtani szívünkben”,⁴⁴⁴ „kénytelenítve vagyunk a Rom. Kath. Anyaszentegyházat kerülni”.⁴⁴⁵ A szentmiséken részt vevő hívek száma hanyatlásnak indul, főleg a távolabbi filiák lakosai nem vállalják a hosszadalmas utat. Az utolsó kenetre szoruló, súlyos betegek „képessek volnának gyónás nélkül meghalni, mint sem T. Plébános Úrnak gyónni”.⁴⁴⁶

Az érzelmes hangvétellő levelekből a közösség erkölcsi rendjének féltése rajzolódik ki. 1799-ben a szomszédos csépai lakosok azért ragadtak pennát Mátyus János, későbbi csongrádi plébános ellen, mert attól tartottak, hogy a köszönetüket nem fogadó plébános miatt a lakosok előbb-utóbb elhagyják a régi, szép üdvözlő formulát.⁴⁴⁷ A plébános felelőssége a közerkölcsi állapotokat tekintve halmozott, így a hívek a rendelkezésükre álló eszközökkel igyekeztek nyomást gyakorolni rá, hogy példájával a „paphoz illő” elvárásokat tükrözze vissza. Kiss Réka Küküllői Református Egyházmegyei források alapján megállapította, hogy míg a 17. században a papokkal szemben inkább gazdasági jellegű retorziókat alkalmaztak (pl. közmunka és adómegettadás), addig a 18. században már egészen más jellegű ellenállást tanúsítottak a hívek (nem mentek el a templomba, nem fogadták el az úrvacsorát).⁴⁴⁸ A 19. századi csongrádi, római katolikus forrásokban a közösségi elégedetlenség jellemzően a vallásgyakorlás hanyatlásán mutatkozott meg.

A közösségi retorzió legszélsőségesebb formájának a fizikai erőszak tekintethető. Míg Hegyi Antal budakeszii paptársának, Bacsák Imre plébánosnak egy teljes feldühödött néptömeg eredt a nyomába⁴⁴⁹, a csongrádi lelkiatyával szemben „csak” bizonyos személyek nyúltak a meggyőzés végső eszközéhez. Dr. Justus írásában a következőket olvashatjuk: „egy izben Tandari Mihály ács jól elbánt vele, Szemes Antal pedig felpofozta, a földhöz vágta és a földön megdöngönyözte a dühöngő Hegyi Antalt, még pedig úgy, hogy napokon keresztül alig birt járni a verés miatt, a hívek nagy lelki épülésére.”⁴⁵⁰

442 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Urgasz József vallomása.

443 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Gyarmati Mihály vallomása

444 Csongrádi Közlöny, 1894. május 27. I. évf. 11. szám, 3. old.

445 VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. Gétzi János nyílt levele, Schwartz nyomdájából.

446 VPL APriv. Mátyus János, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

447 „Mellyből a botránkoztatás után tsak még az ne származzon Tdó Plébános Úr után a Hívek között, hogy azon Anyaszentegyháznak béhozott szép szokását, Dicsértessék Jézus Sz. nevének említését elhagyják.” VPL APriv. Mátyus János, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

448 Kiss 2011. 193.

449 Bednárík 2013. 223.

450 Dr. Justus 1902. 14.

A kérdőre vont plébánosok reakciója a püspök irányában kivétel nélkül védekező, háritó, nem ritkán magukat a panaszosokat jelölik meg a közbotrányt keltő esetek okozójaként. Hegyi Antal „tudatlan beavatkozóként” ír kritikusaírói, akik „okosabbak akarnak lenni, még a szorosán vett egyházi ügyekben is, mint tulajdon vezetőjük”.⁴⁵¹ Ugyanebben a forrásban „apagyilkosnak” nevezi bepanaszolóit. 1893-ban a sorozatos támadásoknak kitett Hegyi Antal baljós ködbe burkolja a csongrádi plébániai állást, mely saját jövőjét is fátumként determinálja: „az utóbbi félszázad alatt a csongrádi plébánosok ötven éves korukig vagy megszöktek, vagy elhaltak Csongrádról. S bizony a lélekölő, szakadatlan munka mellett a mostani plébános sem ígérhet más sorsot magának”.⁴⁵²

A csongrádi híveknek tehát határozott elképzelései voltak a „valódi, jó lelkipásztor” jellemrajzáról. Az erősen sztereotipizált vágyak főbb motívumai tapasztalati alapúak, hisz a papi elődök magatartásának egyes vonásait idézik vissza. A „viszszavagyott” karakterek és az el nem fogadott személyiségek pedig árnyalatlanul szélsőséges ellentétpárokká rendeződnek. Ezt tapasztalhatjuk Kanyó András és Mátyus János, a század második felében Virter Lajos és Hegyi Antal esetében. A hívek tehát nem az ismeretlen szeminárium normákhoz, hanem egy megélt, de elmúlt „aranykor” papi ideáljához igazították a plébános társadalmi szerepéről alkotott elvárásaikat.

451 Tiszavidék, 1890. május 11. I. évf. 11. szám, 3. old.

452 Tiszavidék, 1893. augusztus 6. IV. évf. 32. szám, 3. old.